

Dezbateri

Dmitri Gasak: Cred că este o continuare bună a dezbaterilor noastre de dimineață. Au fost evocate exemple de diverse abateri eclesiologice. Cred că aici avem multe de discutat.

Pr. Ioan Mircea Ielciu: Îi mulțumim mult părintelui profesor pentru referatul prezentat. Meritul acestui referat constă în faptul că este o abordare din perspectivă canonică făcută de un istoric și îi dă o mai mare fundamentare acestei abordări. Toate aceste probleme de practică ale prevederilor canoanelor, la care dânsul a făcut referință, oare le putem înțelege în contextul aspectului dinamic al Tradiției? Pentru că, în partea introductivă, dânsul a subliniat o idee extraordinară de importantă, pe care nu ar trebui să o uităm ori de câte ori abordăm problema Tradiției, a rolului Tradiției și a sensurilor Tradiției, și a modului cum tradiția se reflectă în viața noastră, a fiecărui creștin, anume faptul că Biserica a primit o revelație mult mai extinsă decât cea consemnată în scris, în perioada apostolică. Iar revelația aceasta, mult mai extinsă decât cea consemnată în perioada apostolică, pe care a păstrat-o și a transmis-o, se numește Sfânta Tradiție. Ideea este că, la început a fost Tradiția, iar Scriptura, de fapt prima carte a Scripturii, a Noului Testament, este prima Tradiție scrisă. Nu trebuie să uităm faptul că, între Scriptură, Tradiție și Biserică există un raport foarte, foarte strâns. Dacă ar fi să reprezentăm simbolic acest raport, l-am putea prezenta sub forma a trei cercuri concentrice. Primul cerc este Scriptura. Al doilea, care cuprinde Scriptura, este Tradiția. Iar al treilea cerc, care le include pe amândouă, este Biserica. Deci și în acest context, în contextul semnalat de părintele profesor în referat, Biserica noastră ar trebui să se pronunțe și să clarifice aceste aspecte. Putem noi spune: sunt acestea aparente sau mai puțin aparente contradicții cu privire la aceste prevederi canonice, prevederi canonice cu privire la practica de astăzi, le putem înțelege ca un aspect dinamic al Tradiției? L-aș ruga pe părintele profesor, dacă dorește, să ne lărgască puțin aspectul acesta. Cum vede dânsul această problemă, în contextul aspectului dinamic al Tradiției.

Pr. Nicolae Chifăr: Mulțumesc, părinte profesor Ielciu, pentru aprecieri și pentru întrebarea pe care mi-ați adresat-o. Fără îndoială că noi recunoaștem un aspect dinamic al Tradiției bisericești, pentru că altfel am vorbi de o Biserică statică, de o Biserică istorică, dar nicidecum de o Biserică vie, adică de o Biserică lucrătoare. Și acest lucru, acest dinamism, se observă foarte clar în perioada la care m-am referit. Pentru că cele 85 de Canoane Apostolice se regăsesc în dispozițiile canonice ale Sinoadelor Ecumenice, fie preluate și reconfirmate, fie interpretate în funcție de situația concretă a vieții bisericești la momentul respectiv. Și acest lucru arată un dinamism al Bisericii. Și atunci, recunoscând acest dinamism, și bineînțeles, dorind să-l avem prezent și astăzi în Biserică, ne întrebăm, așa cum am spus, dacă unele din aceste dispoziții canonice, care oricum nu mai sunt valabile sau nu mai sunt aplicabile în contextul de astăzi, de ce nu ar putea fi, tot printr-o dispoziție canonică, reformulate, reinterpretate. Și consider că, în situația aceasta, s-ar evidenția și mai mult aspectul dinamic al Bisericii, și pe de altă parte, s-ar evita orice fel de interpretare în sensul că nu se respectă, se neglijează, se relativizează Tradiția veche sau disciplina veche a Bisericii. Și așa, cum spuneam, în situația aceasta, actualele dispoziții pe care sfintele sinoade ale Bisericilor autotefale le iau, pot să fie privite cu același relativism și să spună: „Este hotărârea lor, dar noi, în practică, facem ce vrem, pentru că nici ei nu mai respectă alte dispoziții”. Aici se pune problema legată de tema noastră, de nerespectare, de neglijare, de superstiții, de practici noi, și așa mai departe.

Dmitri Gasak: Cred că problema identificată de către părintele profesor Nicolae are mai multe aspecte. Aș vrea să punctez două dintre acestea. În primul rând, istoria Bisericii ne arată evident că nu toate hotărârile și normele din epoca Sinoadelor Ecumenice sunt de neclintit. Și unele dintre acestea ar trebui să fie cumva corectate, fără teama de acuzații de lipsă de respect față de Tradiție și autoritatea hotărârilor Sinoadelor Ecumenice sau a unor alte documente similare. Pe de altă parte, există situații actuale care necesită, dimpotrivă, întoarcerea la norma cea veche. Să zicem, un exemplu tipic este ectenia catehumenilor la liturghie. De mai mult timp, în biserică nu mai reacționează nimeni la ecfonisul: „Cei chemați, ieșiți...”. Grecii l-ar fi omis, dar în Biserica Rusă se mai păstrează. Deși, auzind acest ecfonis, nimeni nu se mișcă de pe loc. Cineva din Biserica Ortodoxă a Greciei ar putea râde de ruși, chipurile ei păstrează ceea ce deja a ieșit din uz. Dar atunci când apar catehumeni adulți, acest ecfonis își recapătă sensul. Practica revigorării catehizării adulților face ectenia catehumenilor din nou actuală. Mai mult decât atât, unii amintesc că astfel de ectenii se rosteau și la slujbe de utrenie și vecernie. Acest exemplu arată că întoarcerea la unele norme vechi se poate dovedi a fi fructuoasă: lucruri vechi capătă un suflu nou în viața bisericească.

Al doilea moment. Părintele Nicolae a menționat problema statutului de episcop vicar. Cred că poziția episcopului vicar este determinată de cea a episcopului actual. Anul acesta, în cadrul cursului de eclesiologie pe care îl predau la Institut, după ce am discutat rânduiala hirotoniei episcopilor și problema ierarhiei în Biserică, le-am dat studenților să analizeze cuvântul la hirotonie în treapta de episcop și cuvântul Preafericitului Patriarh la înmânarea toiagului arhieresc. Atunci când patriarhul îi înmânează toiagul celui hirotonit, îi rostește un cuvânt de îndemn. Acum, slavă lui Dumnezeu, aceste cuvinte se publică, pot fi găsite pe site-ul oficial al Patriarhiei Moscovei. Câteva exemple de aceste cuvinte le-am discutat la un seminar. Una dintre întrebări a fost: încotro este hirotonit episcopul. Studenții au ajuns la concluzia că și cel hirotonit, și patriarhul vorbesc de hirotonia episcopului pentru un anumit teritoriu. El devine ca un conducător spiritual al acestor teritorii, prin analogie cu conducătorii seculari: există o putere seculară, iar este și o putere spirituală. Dar cred că binecunoscutul Canon 6 al celui de-al IV-lea Sinod Ecumenic precizează faptul că episcopul, mai întâi de toate, nu poate fi fără o turmă. Episcopul este numai în Biserică, numai în adunarea bisericească. Altfel nu poate fi, și nimeni, cu excepția Bisericii, nu are nevoie de el. Aici apare o anumită abatere: dacă suntem de părere că esența slujirii episcopului constă în exercitarea puterii spirituale într-un teritoriu, atunci, desigur, poate avea unul sau mai mulți episcopi vicari. Își poate delega atribuțiile lor de hirotonire a preoților etc. Dar dacă pentru noi rămâne o chestiune de principiu ca episcopul să fie hirotonit în cadrul unei *Biserici* care este înțeleasă nu ca un teritoriu, ci, în primul rând, ca o adunare mică sau mare de oameni, atunci întrebarea despre episcop-vicar ne face să revenim la duhul și litera canonului citat al celui de-al IV-lea Sinod Ecumenic. Astfel am ajuns la întrebarea ce înțelegem prin Biserică.

Cred că întrebarea privind situația în Europa, menționată de către părintele profesor Nicolae – și anume, problema existenței mai multor episcopi în același oraș, de asemenea, este legată de înțelegerea a ceea ce este Biserica. În Europa, probabil, acesta este acutizat ca nicăieri în altă parte, pentru că într-un oraș pot fi parohii aflate sub cele mai diverse jurisdicții. În acest sens, de remarcat că toate eforturile pentru crearea unei singure Biserici autocefale europene – care au fost considerabile în secolul al XX-lea – deocamdată nu au fost unele reușite. Ortodocșii nu pot ajunge la un consens. Poate veți oferi un comentariu.

Pr. Nicolae Chifăr: Legat de problema ecteniei catehumenilor, îmi amintesc că eram student și s-a pus în discuție această problemă: mai rămâne ectenia în cadrul Sfintei Liturghii sau trebuie scoasă, pentru că nu mai are valabilitate? Și unul din profesorii mei de teologie ne-a explicat că ectenia respectivă trebuie să rămână, întrucât nu mai sunt catehumeni, în sensul strict al cuvântului, în Bi-

serică, pentru că ei sunt botezați, însă sunt catehumeni în sensul că ei trebuie să fie catehizați, să fie practicanți ai vieții autentice creștine, și nu doar botezați pe hârtie. Ectenia aceasta i-ar cuprinde practic pe mulți din Biserică, care au nevoie de acea catehizare, de acea instruire în problemele bisericesti. Așa încât la noi situația este privită un pic diferit, dar în marea majoritate a bisericilor se rostește această ectenie. Legat de episcopul vicar și de mai mulți episcopi în aceeași cetate, sunt, bineînțeles, de acord cu ceea ce spuneți dumneavoastră, că episcopul este hirotonit pentru o comunitate bisericească. Aici este vorba despre înțelegerea noastră eclesiologică a Bisericii. De aceea nici nu se pune problema desființării acestei instituții a episcopului vicar. Eu am remarcat-o însă în legătură cu ceea ce spuneam, cu posibilitatea de reformulare a unor dispoziții canonice, ca să nu dea ocazia unor interpretări de acest fel, că nu se respectă o dispoziție canonică. Pentru că e clar că nu sunt două formule de hirotonie a episcopului: unul pentru episcopul titular și altul pentru episcopul vicar. Este aceeași hirotonie pe care o primește fiecare, dar problema se pune la funcția administrativă pe care o primește, o exercită. Pentru că, vreau să vă mai spun că uneori, sub masca aceasta, episcopul vicar poate să se degrezeze de anumite obligații. Poate spune: „Nu este problema mea, este a titularului”. Poate să facă anumite lucruri, sau să nu facă, trecând responsabilitatea pe seama titularului, deși el este la fel de responsabil pentru comunitatea bisericească, la fel ca și cel care are funcția administrativă.

Pr. Vasile Grăjdian: Mă bucur că expunerea părintelui Nicolae Chifăr a început cu sfârșitul Evangheliei și cu sfârșitul Evangheliilor, și anume acel avertisment, pe care uneori îl privim ca pe o figură de stil, că Mântuitorul a mai făcut multe alte lucruri care nu sunt scrise în această carte, dar dacă s-ar încerca să se scrie, lumea întreagă nu le-ar putea cuprinde. Apropo de problema canonică, și nu numai, asta ne poate da o imagine cantitativă și comodă, simplistă, în sensul că, dacă n-a încăput nici într-o carte mică, n-o să încapă nici în toată lumea, în tot cosmosul. Dar s-ar putea să fie ceva mai mult. Faptul că nici măcar în toată lumea nu pot fi cuprinse, aceasta sare peste cantitate și poate să ne trimită la o înțelegere mai calitativă, mai altfel a situației. De ce am început cu aceasta, pentru că a confunda dinamica vieții spirituale cu schimbarea, poate să ne creeze o problemă și să ne atragă într-o capcană. Există o viziune a istoriei trăite, succesive, a Bisericii, în care Bisericile tradiționale n-au avut niciun fel de problemă în a opera niște schimbări. Cum ați spus în interpretarea canoanelor, cel privind căsătoria episcopilor. Dar în momentul în care lumea mai iluministă, și mai ales cea protestantă, au vrut să se întoarcă și au început să privească istoria simultan, cel puțin teoretic, atunci le-au pus una lângă alta și au repetat pe undeva ispitirea în rai, când a spus diavolul oamenilor: „Oare n-a spus Dumnezeu că puteți mânca din toți copacii?”

Cum adică nu puteți mânca din unul?” Aceasta este o logică simplistă. De ce spun treaba aceasta? Pentru că de multe ori suntem puși în situația în care nu putem din lucruri scrise să determinăm o realitate spirituală. În cazul nostru, vorbea domnul Gzgzian, dimineată, despre stâlpii din aer, sau putem spune chiar stâlpii de aer care țin tot edificiul bisericesc. Ce înseamnă asta? Când spun „de aer” sau „construiți de aer”, putem să spunem „din suflare”, „din duh”, „din ruah”, „din pnevma”, care este în același timp și aer și duh, duhul, care e tare, și carnea, sau litera, care e slabă, care ucide. Dar este o legătură între ele. De ce am spus lucrurile acestea? Nu putem rezolva atât de simplu problematicile acestea trimițându-le într-un cadru istoric, pentru că sunt alții care vin, ispititori, care ne întrebă „de ce așa sau de ce așa?”. Așadar, întâmpinarea mea privea mai ales pericolul de a cădea în cursa unei simplificări explicative, pentru a înțelege lumea, dar sunt unii care nu vor să înțeleagă așa simplu. O mică observație: încă Mântuitorul atrăgea atenția asupra acestui tip de dificultate, atunci când spunea, de exemplu, că sunt multe scrise la Moise, pe care chiar contemporanii iudei nu le respectau. Și amintea chiar de David, care în vremea prigonirii sale, a mâncat pâinile punerii înainte. Deci chiar Mântuitorul atrage atenția asupra interpretărilor prea simple. Asta este o întâmpinare. Un singur lucru voiam să mai menționez. În legătură cu ectenia catehumenilor, din punct de vedere al teologiei liturgice sau a unei anumite teologii liturgice, păstrarea inclusiv a unor lucruri care nu mai sunt actuale direct, țin de o anumită recapitulare a istoriei mântuirii, denumită anamneză, care cuprinde inclusiv istoria Bisericii. Deci era ceva care se întâmpla și aduc în actualitate ceea ce s-a întâmplat dintotdeauna până astăzi. Și atunci, liturgic nu e o problemă să avem o ectenie care azi nu mai este în uzul social al Bisericii, sau catehetic al Bisericii, dar care ne aduce aminte și ni aduce în prezent, ne face contemporani cu creștinii de oriunde și de oricând.

Alexandr Kopirovski: Părintele Nicolae a abordat o întrebare foarte dificilă. Într-adevăr, multe lucruri nu pot fi rezolvate univoc, simplu și repede. Și nu din cauză că nu se poate scrie vreo hotărâre. Nu trebuie să ne scufundăm prea mult în adâncurile canoanelor, încercând să înțelegem cum este, totuși, corect. Trebuie să înțelegem că situația a mers atât de departe, încât că deja, în principiu, este imposibil de rezolvat. Hotărâre peste hotărâre, ”poruncă peste poruncă, regulă peste regulă” (Isaia 28:10) – acest talmud ortodox demult a devenit o realitate. Numărul de reguli este atât de mare, încât întotdeauna se poate găsi ceea ce ar fi avantajos pentru acea persoană în acel moment dat. Cu alte cuvinte, toate acestea constituie un pretext mare pentru abuz. Iar creșterea numărului de reguli doar agravează problema. Din păcate, mai multe lucruri în Biserica s-au obiectivat, inclusiv relația între cei păstoriți și clerici.

Dezbateri

Pe de altă parte, unele reguli foarte bune, necesare, adeseori nu se respectă. De exemplu, Biserica noastră a păstrat în rânduiala Liturghiei ectenia celor chemați, chiar și atunci când în Biserică, de fapt, nu era o astfel de categorie. Iar acum, când catehumenii, în sfârșit, au apărut, la slujbe de sărbătoare această ectenie nu se mai rostește. În această duminică veți fi la slujbă în mănăstirea Novodevichy, unde, la ecfonisul „Cei chemați, ieșiți...”, iese o mulțime de catehumeni. Și de fiecare dată când acolo nu se rostesc, pentru un motiv sau altul, ectenia și ecfonisul susmenționate, catehumenii sunt nevoiți să aștepte un semn de la cateheți, dacă deja este timpul să se iasă sau nu. Și toate aceste incomodități se produc doar în urma faptului că ectenia celor chemați, din niște motive formale, nu s-a rostit în acea zi.

Să luăm o problemă mai mică: imaginea crucii. Este canonul 73 al Sinodului Trulan (691-692) care interzice să se facă chipul crucii pe pardoseala bisericii ca să nu fie călcat în picioare. Din păcate, ornamente cu semnul crucii până acum se pot vedea în unele biserici. Pentru a evita astfel de lucruri, este nevoie de conștiință, gust, cunoștințe, sensibilitate. Dacă acestea lipsesc, nicio hotărâre nu va lucra.

Voi aduce acum un exemplu amuzant. Episcopii poartă sacosuri brodate cu cruci prin toate părțile. Când episcopul stă jos pe scaunul său, oare imaginea crucii se profanează sau nu? Parcă nu, dar, pe de altă parte, da. Și ce se poate face? Cred că ar fi mai firesc ca episcopul să nu stea jos, dacă este îmbrăcat în veșminte brodate cu cruci. Dacă nu este voie să fie profanată cruce, atunci în toate sensurile. Iar, pe de altă parte, în prezent, crucile se poartă în urechi, ba chiar în nas, se pictează oriunde. Oare acest lucru nu este profanarea crucii? S-ar putea obiecta că asemenea lucruri le fac cei necredincioși. Iar faptul că, în chioșcuri de la metrou, icoane și obiecte de cult bisericesc se vând laolaltă cu alcool, veselă, lenjerie pentru femei? Acest lucru este mai rău decât un ornament pe podea. Și întreaga mulțime a canoanelor noastre aici se dovedește a fi lipsită de putere. Aceste cazuri corespund (după sens, nu după literă) Canonului Trulan în mai mare măsură decât un ornament cu cruce pe pardoseală. Adică aș vrea o abordare mai largă a acestei probleme. Îi mulțumim părintelui Nicolae pentru faptul că a ridicat problema canoanelor.

Pr. Nicolae Chifăr: Sigur că sunt multe lucruri care, nu neapărat duc la o schimbare a vieții bisericești sau a tradiției bisericești, ori la nerespectarea rânduielilor bisericești, însă trebuie totuși uneori să fim atenți și la aceste lucruri mărunte legate de ceea ce se întâmplă în Biserică, pentru a nu provoca, așa cum spune Sfântul Apostol Pavel: dacă eu, mâncând carne, smintesc pe fratele meu, care este slab, nu voi mânca carne în veci. Cam așa trebuie să vedem lucrurile și cu aceste practici din Biserică. Dacă unele dintre ele smintesc, trebuie să fim cu luare aminte. Așa cum spuneam de femeia aceea. Sigur, mulți nu o luau în seamă și o consi-

derau bolnavă. Dar unii dintre ei chiar puneau problema că, într-adevăr, se aduce blasfemie Sfintei Cruci, pentru că există acolo, și se calcă pe ea. Deci lucrurile trebuie puțin nuanțate. Sigur că noi avem în Biserică și un obicei statornicit, care de multe ori nu e scris, și care uneori se suprapune sau se interpune cu dispoziția canonică scrisă, și e chiar mai puternică decât cea scrisă. Însă, iarăși aș vrea să subliniez acest aspect, trebuie totuși privite lucrurile cu multă grijă, pentru a nu transforma ceea ce e neesențial în esențial, iar ceea ce este esențial să fie neglijat.

Pr. Gheorghe Kocetkov. Îi mulțumesc părintelui Nicolae pentru această temă și pentru dezbateri. În opinia mea, acesta este cel mai important subiect pentru simpozionul nostru. Este și unul practic, și unul teoretic. Desigur, trebuie să recunoaștem în mod direct că, pentru Biserică, canoanele nu sunt ceva ușor. Practic nu există canoane care ar fi respectate pe deplin, de la început până la sfârșit, în acel sens în care au fost adoptate. Aceasta este o problemă. Strict vorbind, într-adevăr ne expunem la critici în acele situații în care s-ar putea evita acest lucru.

Să zicem, există canonul 66 al celui de-al VI-lea Sinod Ecumenic privind împărtășirea în timpul Săptămânii Luminare. Există un canon frumos care prescrie tuturor să se împărtășească pe parcursul întregii Săptămâni Luminare. Oare se respectă? Nu, nu se respectă. Mai departe, există un alt canon, de asemenea, adoptat de Sinodul Ecumenic, care cere tâlcuirea Sfintei Scripturi imediat după citirea ei. Dacă ai citit o pericopă din Sfânta Scriptură – trebuie să o tâlcuiești, să rostești o predică. Cultul ortodox este sărac fără predică. Oare clerul și poporul conștientizează acest lucru? Nu. Dar există un canon, potrivit căruia mirenilor nu li se îngăduie să predice. Se pare a fi un canon corect când intri în logica acestuia. Pe de altă parte, secolul al XX-lea a răsturnat acest canon. Deja la Sinodul de la Moscova din 1917-1918 au fost adoptate unele hotărâri care au recunoscut posibilitatea rostirii predicilor de către mireni. Mai mult decât atât, ulterior, în emigrația rusă din Paris, maica Maria (Skobțova), sfânta muceniță, a primit binecuvântarea Mitropolitului Evloghie (Gheorghievski) să predice. Formal, acest lucru contrazice chiar unor cuvinte din Scriptură, de exemplu, celor ale Sf. Apostol Pavel, precum că femeile ar trebui să tacă în biserică. Dar viața contrazice înțelegerea literală a acestor cuvinte și a canonului.

Nici nu mai vorbesc de toate coliziile legate de catehumeni în general, precum și de diferite niveluri ale catehumenilor, în special. Catehumenii sunt una, fotizomenii sunt alta. În cadrul Liturghiei Darurilor mai înainte sfințite se rostesc ambele ectenii – pentru catehumeni și pentru fotizomeni – începând din a doua jumătate a Postului Mare, din Săptămâna Sfintei Cruci. Iar acum, acest lucru se întâlnește rar. În Frățietatea noastră, deoarece la noi catehizarea adulților durează un an și jumătate, timp de mai mult de un deceniu, într-adevăr, avem catehumeni,

fotizomeni și cei nou-îmbisericiți. Astfel, se ajunge la aceea despre care a povestit profesorul Alexandr Kopirovski. De Paști sau de Cincizecimea, în biserică nu se rostește ectenia celor chemați, deoarece cântăm: „Câți în Hristos v-ați botezat, în Hristos v-ați îmbrăcat”. Așa cum slujesc grecii. Dar aproximativ o treime sau un sfert din toți cei prezenți în biserică sunt catehumeni sau fotizomeni. Cei care sunt în altar – episcopi și prezbiteri – nu țin cont de acest lucru, pur și simplu nu își asumă responsabilitatea pentru ei, prin urmare, apare o neînțelegere. Odată am observat din altar ce se întâmplă în acest moment: poporul începe să se tulbure deoarece catehumenii nu știu dacă sunt obligați să iasă sau nu. S-au obișnuit să iasă în fiecare duminică din biserică după cuvintele: „Cei chemați, ieșiți...”. Oricum, practicăm acest lucru încă din anii 1970, și parcă toți s-au obișnuit, nimeni nu se mai opune, deși acesta rămâne un fenomen rar în Biserica noastră.

Există o tâlcuire că trebuie să ținem minte că toți au nevoie de catehizare. Tâlcuirea este frumoasă, dar este o dificultate: „Cei chemați, ieșiți...” – toți de acest fel ar trebui să iasă. Din nou nu pot să nu îmi amintesc de un alt episod remarcabil. La începutul anilor 1980, am studiat la Academia Teologică din Leningrad. Atunci, în clădirea foarte mare a Catedralei *Sfânta Treime* de la Lavra Sfântului Alexandru Nevski, se săvârșea slujba condusă de Mitropolitul Leningradului. Acolo au fost aproximativ zece arhierii și, prin urmare, foarte mulți ipodiaconi. Am fost și eu ipodiacon, de aceea, eram în altar. Și iată, pe neașteptate, la ecfonisul „Cei chemați, ieșiți...”, un ipodiacon, în glumă, dar cu voce foarte tare, a spus: „De ce aici în altar au rămas oameni?” Desigur, a glumit, a vrut să-i tachineze ușor pe arhierii și pe ceilalți, dar aceste cuvinte au sunat, trebuie să spun, foarte impunător.

Deci, ce să facem aici, ce să zicem? Oare încalcăm canoanele Bisericii? Da, adeseori încalcăm canoanele Bisericii în acele cazuri în care nu ar trebui să fie încălcate. S-a spus corect că orice canon poate fi încălcat deoarece există căi de ocolire. În același timp, canonul este adesea folosit de către arhierii pentru a exercita presiuni asupra unor preoți dizgrațiați. Canoanele sunt folosite ca acoperire pentru a acuza pe cineva, adesea absolut nevinovat. Și nu ai la cine să apelezi. Se încalcă oare canoanele Bisericii? Cu siguranță, se încalcă. Dar pe de altă parte, nu orice încălcare formală este neglijarea canonului, dacă se respectă duhul și sensul acestuia, dacă se respectă temelia veșnică, prezentă în patrimoniul nostru canonic, în tradiția noastră canonică bisericească.

Îmi amintesc două articole care au căpătat o răspândire destul de largă. Pe de o parte, un articol extraordinar al pr. Nikolai Afanasiev, „Canoanele Bisericii: schimbabile sau neschimbabile”. Și atunci, în anii 1980 sau la începutul anului 1990, pr. John Meyendorff a scris un alt articol prin analogie cu articolul pr. Nikolai: „Cultul Bisericii: schimbabil sau neschimbabil”. Este, de asemenea, un articol remarcabil. Aici se pune deja o problemă generală, nu cu privire la vreun caz

aparte sau la vreun canon, ci una generală despre tradiția canonică. Este clar că se poate pune întrebarea așa, aceasta fiind, desigur, o întrebare majoră, esențială și foarte dificilă din punct de vedere practic. Căci, uneori, în mentalitatea poporului, unele lucruri absolut ne semnificative sunt de o importanță primordială, cum a spus foarte corect pr. Nicolae. Iar niște teme serioase, profunde nu le sunt cunoscute oamenilor bisericești și nici nu ele nu îi preocupă.

Desigur, canonul nu este dogmă. Noi știm că un canon nu este același lucru ca și dogma, noi înțelegem diferența între canon și dogmă, dar nu poate fi negat faptul că, în istorie, nici această diferență nu a fost conștientizată imediat. Hotărârile primelor Sinoade ecumenice, în mod direct, indică faptul că părinților Sinoadelor li era totuna dacă acestea se referă la regula rugăciunii, la regula credinței sau la regula vieții. *Lex orandi, lex credendi, lex vivendi* – pentru părinții Sinoadelor Ecumenice, aceste trei legi erau la același nivel, și în plus, nu făceau deosebire între dogmă și canon. Iar istoria a demonstrat că este necesar să se facă această distincție, deoarece dogma reprezintă o temelie solidă a credinței noastre. Avem o atitudine foarte atentă și strictă față de tradiția dogmatică a Bisericii. Iar tradiția canonică a Bisericii, desigur, în caz normal, ar trebui mereu să se schimbe, așa cum se schimba în primele secole ale creștinismului. Viața ar trebui mereu să impună reguli care corespund acestei vieți, care o reglementează. Pe de altă parte, poate ar fi necesar să se recunoască mai mult posibilitatea diversității în aceste manifestări concrete ale vieții Bisericii. Eșecul istoric a constat în faptul că canoanele au ajuns să fie privite ca fiind de neclintit, dar și uniforme pentru toți. Aceasta este, desigur, un eșec istoric, este greșit în principiu, deoarece contrazice afirmația fundamentală, că Biserica este Trupul viu al lui Hristos. În caz contrar, se mortifică, și noi ne molipsim de legalismul, fariseismul, fundamentalismul etc.

Acum se pregătește Sinodul panortodox, însă până acum nu este clar dacă părinții acestui Sinod vor îndrăzni să schimbe măcar cele mai mici canoane, cu alte cuvinte, vreun canon adoptat la unul din Sinoadele, să zicem, Ecumenice sau la vreun sinod local. Sau, totuși, vor lăsa litera canonului neschimbată, încercând doar să interpreteze diferit această literă, încercând, să zicem așa, să rezolve problema într-un fel cam insidios. În rândul episcopilor ortodocși există tendințe diferite. Unii consideră că s-ar putea schimba canoanele la nivelul Sinodului panortodox, alții cred că nu se poate, deoarece Sinodul panortodox ar trebui să includă toate Bisericile vechi, prin urmare, și pe cea catolică etc. Până ce acest lucru nu este făcut, nu se poate aduna Sinodul ecumenic, nici nu se poate schimba litera canonului. De vom trăi, vom vedea cum vor evolua evenimentele în viața noastră concretă anume la nivelul panortodox, deși încă nu universal.

Și ultimul moment. La sfârșitul referatului este o afirmație interesantă pe care, sper, am înțeles-o corect prin traducere. Se pare că ceea ce noi privim as-

Dezbateri

tăzi ca neglijare a canoanelor, este legat nu de disciplina canonică a Bisericii, care și-a păstrat credincioșia față de tradiția apostolică, ci de felul în care această disciplină este respectată în practică de fiecare episcop aparte. Aici nu aș fi pe deplin de acord. Cred că nu se poate pune această responsabilitate numai pe umerii episcopilor, mai ales în mod separat. Cred că, totuși, aceasta este chestiune de sobornicitate, chestiunea Bisericii. Aici este responsabilitatea clerului superior, ierarhiei superioare, și responsabilitatea întregii Biserici. Mi se pare că această problemă, de asemenea, trebuie pusă. Pentru respectarea, păstrarea sau schimbarea canoanelor ar trebui să voteze Biserica. Noi îi am în vedere pe toți mireni și toți preoții, nu doar pe episcopi – nu trebuie să fim indiferenți dacă se rostește predica după citirea Sfintei Scripturi sau nu. Aceasta revine Bisericii. Atâta timp cât episcopul crede că Biserica este el („Franța sunt eu!”, cum a fost spus odată în istorie), problema nu va fi rezolvată, chiar este inutil să se pună întrebarea. Când se va reaminti că „Biserica în episcop și episcopul în Biserică”, și numai aceste două dispoziții constituie împreună adevărul cunoscut, numai atunci va fi posibil de discutat aici ceva. Deoarece tuturor le este clar: nu se poate pune responsabilitate numai pe umerii unor arhierii aparte; episcopii au slăbiciunile lor. Anterior credeam că lucrurile stau așa doar în Biserica noastră rusă, care a fost atât de grav afectată în timpul perioadei sovietice; au loc diverse fărâdelegi. Dar situația este cu totul alta: undeva în forme mai bune, undeva, mai rău, dar, oriunde și pretutindeni, starea lucrurilor privind episcopia este precară deoarece arhieriei nu înțeleg și nu văd limitele puterii lor, se smintesc pe sine și îi smintesc pe alții, de fapt, anulând sobornicitatea Bisericii, cu alte cuvinte, însăși credința în Biserică, ceea ce, desigur, nu ar trebui să fie niciodată. Așa cum am spus astăzi, fără credință în om, în Biserică nu este nici credință în Dumnezeu, în Hristos.

În opinia mea, acesta a fost un referat foarte important. Vă mulțumesc din nou, părinte Nicolae, deoarece aici se pun întrebări care se referă la unele laturi foarte problematice ale vieții Bisericii în diferite țări, în diferite popoare. Știm că oamenii încearcă cumva să răspundă la acestea. Biserica Ortodoxă Americană, de exemplu, încearcă să găsească un nou răspuns la întrebarea de ce în același oraș există mai mulți episcopi, să interpreteze astfel de situații în conformitate cu canoanele. Deși știm, desigur, regula veche că „într-un oraș să fie un singur episcop”. Dar ei încearcă să schimbe acest principiu teritorial. Poate și aceasta are o anumită semnificație duhovnicească. Acest fapt mai trebuie discutat și abordat. Vă mulțumesc foarte mult.

Pr. Nicolae Chifăr: Vă mulțumesc foarte mult pentru toate observațiile și comentariile pertinente pe care le-ați făcut și pentru modul în care ați făcut referire la spirit, și nu la literă, la spiritul de interpretare și de aplicare a canoanelor, și nu

la litera în sine. Este foarte clar că Biserica s-a folosit de această interpretare, de acest spirit, prin pravilele pe care le-a întocmit și de care a ținut cont. Pravilele sunt foarte dezvoltate. Ele fac referire la o anumită dispoziție canonică, dar ele reglementează viața Bisericii în detaliu. Legat de ultimul paragraf, eu am aruncat responsabilitatea pe seama episcopilor, în sensul că ei constituie o autoritate în Biserică, și noi considerăm că Sfântul Sinod este autoritatea supremă a Bisericii. Dar asta nu însemnează că preoții sau credincioșii, sau Biserica în totalitatea ei, nu este responsabilă de respectarea rânduielilor și a normelor ei, însă în mod special episcopul, pentru că el, la alegere, face acest legământ, că va păstra rânduielile canonice și că va respecta aceste canoane. Dar, pe de altă parte, trebuie să avem în vedere și situații în care episcopii au hotărât ceva în Sinod, iar preoții și credincioșii nu au primit acel ceva hotărât. Este cazul clar al sinodului de la Hierreea, un sinod iconoclast care a hotărât scoaterea icoanelor din Biserică și distrugerea lor, dar Biserica nu a primit aceste hotărâri, deși sinodul s-a intitulat sfântul și marele sinod ecumenic de la Hierreea, cu peste 350 de episcopi, cu împărat în frunte, și așa mai departe. Și totuși sinodul a fost invalidat. Și să nu mai vorbim de Ferrara-Florența, care a fost iarăși un sinod de amploare, unde s-a participat în număr mare, unde s-a semnat de mulți episcopi, și totuși Biserica nu l-a receptat, nu l-a primit și nu a avut nicio valabilitate. Deci responsabilitatea sigur că nu este exclusivă a episcopului, ci a întregii comunități care este chemată, prin botez, să păstreze învățătura corectă a Bisericii. Mulțumesc și eu, încă o dată, foarte mult, părinte Gheorghii!

Ierom. Vasile Bîrzu: S-au ridicat foarte multe probleme pe această temă, vizavi de criteriul de evaluare a canonicității unei icoane sau a unui aspect al tradiției. Sfântul Apostol Pavel spune că omul duhovnicesc pe toate le judecă, iar pe el nimeni nu-l judecă. Aș lega acest criteriu, în evaluarea unui aspect al Tradiției, de o doctrină din spiritualitate, despre simțirea minții – *aistesis noera*. Numele de *aistesis* ne arată și o evaluare a frumosului, a simțului comun. De exemplu, faptul că părinții sau episcopii de la sinodul de la Hierreea au fost refuzați în hotărârea lor de către popor, poporul a avut acel simț comun, simțea că icoana e ceva indispensabil pentru viața lui duhovnicească. Canoanele, în general, în diferite epoci, exprimă acest simț comun, acest simțământ duhovnicesc pe care Biserica dintr-o anumită epocă îl cristalizează. Consider esențială pentru dinamismul tradiției, experiența harului întrupată în persoana episcopului, în persoana părintelui duhovnicesc. Pentru că ați întrebat care ar fi criteriile după care o icoană poate fi pictată autentic sau nu. Sfântul Diadoh al Foticeei folosește metafora aceasta a șederii liniștite a isihastului ca Duhul Sfânt să picteze peste chipul lui Dumnezeu din el strălucirea asemănării. Vedeți, Duhul Sfânt pictează frumusețea

Dezbateri

asemănării, plinătatea harului. La fel, am putea spune că Duhul Sfânt revelează canoanele sau inspirația respectivă. La Andrei Rubliov vedem acea sinteză a teologiei trinitare și spirituale în celebra sa icoană. Se vede și ascultarea și strălucirea și împărăția și demnitatea și armonia, o estetică sublimă. Este acest organ lăuntric al simțirii minții care revelează, descoperă. Este făclia vie a Tradiției. Și aceasta se odihnește, întocmai ca și slava divină în Vechiul Testament, asupra templului. Dacă poporul stătea în har, *shechina*, slava divină îl ocrotea, îl păzea. Dacă poporul călca poruncile pe care le dăduse Dumnezeu, *shechina* îl părăsea, și el intra în robie. Criteriul acesta al interpretării dinamice a Tradiției, stă în actualizarea și întruparea în cadrul diferitelor epoci a Duhului lui Dumnezeu, în persoane concrete care, în momente de criză, vin cu soluția duhovnicească, care, de multe ori, e o sinteză a Tradiției. Răspunsul este întotdeauna sublim, depășește logica comună, pentru că, prin *aistesis noera* intră în logica divină, în frumusețea fără formă. Și, vizavi de ecteniilor catehumenilor, să știți că interpretarea mistagogică a liturghiei, din timpul Sfântului Dionisie Areopagitul, o interpretare mistagogică cu rădăcini în problema unului și a multiplului din filosofia plotiniană, permite o înțelegere. Exact ca în limba rusă, *vhod/vohod*, ieșirea să fie intrare. Anume: „cei chemați, ieșiți” – „ieșiți din starea de stabilitate și intrați”. Pentru că, cum spune și teologia liturgică a lui Schmemmann, există o înaintare, o taină a intrării și înaintării în altar. Cei care sunt deja botezați, ei intră mai mult în taina prezenței lui Dumnezeu. Rugăciunea preotului cu Evanghelia este o rugăciune a intrării întregului popor împreună cu preoții în altar, în intimitatea prezenței lui Dumnezeu. Cei chemați, ieșiți, practic, în înțelegerea mistagogică originară. Apoi a urmat simbolismul de preînchipuire specific mistagogiei iconologice și altor mistagogii din perioada bizantină. Dar înțelegerea originară a liturghiei, la Dionisie Areopagitul, prevede tocmai această unire a multitudinii poporului cu Cel Unul, Dumnezeu prezent pe scaunul de sus. Și poporul e chemat într-o mișcare epectatică, să se apropie tot mai mult de Dumnezeu; iese din starea lui, dar intră. Deci consider că ectenia trebuie păstrată și trebuie înțeles acest dinamism al înaintării noastre, vizavi de pericolul relativizării. Afirm necesitatea discernământului episcopilor și celor care conduc o comunitate, să înțeleagă foarte bine ce credincioși păstoresc și cum construiesc conștiința religioasă a credincioșilor lor. Deci e o problemă ce ține de omul duhovnicesc, care pe toate le judecă, dar le și împlinește. Pentru că altfel nu-i confirmă conștiința starea de har. Mulțumesc mult!

Pr. Sorin Dobre: Preacucernici părinți, în spiritul referatului citit, știm cu toții că sunt niște canoane, nu știu precis la ce sinod au fost emise, dar se referă la faptul că preotului, clerului îi este interzis să cânte sau să participe la spectacole, sau familia acestuia, sau să facă parte din spectacolul de circ. (Pr. Prof. Chifăr:

În Canoanele Apostolice și apoi preluate la Sinodul I Ecumenic) Eu însuși am fost pus în această situație când, datorită pregătirii și catedrei pe care o ocup cu părintele Grăjdian, a trebuit să cânt într-o operă, preot fiind. Din întâmplare, era chiar opera Rusalka, de Antonin Dvořák. Știam de aceste canoane, dar m-am dus la mitropolitul de vrednică pomenire Antonie Plămădeală și am așteptat îndelung în fața Înaltpreasfinției Sale să-mi dea o rezoluție. Înaltpreasfinția sa, după un sfert de oră de gândire, a spus „să cânti frumos!” Eu m-am străduit să cânt frumos. Participând la acel spectacol, preot fiind și toată lumea care a fost de față știa că sunt preot –, eram costumat în vânător: de exemplu, eu am simțit că nu am adus o lezare preoției mele, ba mai mult, prin cântarea mea, poate am făcut să se înțeleagă că am putut să mărturisesc pe Hristos și pe scenă. În prezent, la noi, în Biserica Ortodoxă Română, există mulți preoți și preotese care sunt cântăreți profesioniști de operă sau cântăreți de muzică populară și care apar deseori pe scenele țărilor, și nu numai, chiar și în străinătate. Ce părere aveți despre acest aspect și dacă în Biserica Ortodoxă Rusă aveți asemenea cazuri? Vă mulțumesc!

Pr. Nicolae Chifăr: Un scurt comentariu aș dori să fac la cele expuse aici de părintele Sorin Dobre. În primul rând, canonul respectiv se referea la cei care practică acest lucru ca serviciu, ca îndeletnicire permanentă, ca sursă de câștig, de finanțare. Și atunci Biserica vine cu o astfel de dispoziție, găsind prezența clerului pe scenă ca incompatibilă cu misiunea lui și cu mărturia pe care o dă în fața credincioșilor. Prezența frăției tale pe scenă a fost probabil o dată sau de două ori, și nicidecum cu un scop de câștig, ci datorită vocii splendide cu care Dumnezeu te-a înzestrat și de care era nevoie în momentul respectiv. De aceea bănuiesc că și Înaltpreasfințitul Antonie a avut o rețineră până a dat răspunsul, dar când l-a dat, l-a dat categoric și pozitiv. În schimb, situațiile celelalte, care nu sunt foarte frecvente, dar sunt câteva în Biserica noastră, sunt discutabile. Piese pe care le interpretează nu au totdeauna un caracter religios. Dacă ar fi interpreți de muzică religioasă, de pricesne, ar putea oarecum să se încadreze și să spunem că transmit un mesaj creștin. Dar de multe ori, piesele interpretate sunt de cu totul altă nuanță. De aceea am și prins în referatul meu: este o problemă și este o responsabilitate a ierarhului de care depinde această persoană și de modul cum interpretează dispoziția canonică.

David Gzgzian: Dacă ne gândim la originea canonului discutat, probabil, nu ar fi atât de seducător să presupunem că acesta este legat cu nimic altceva decât cu profesionalizarea slujirii preoțești, care, în actul hirotoniei, se mai numește prezbiter, dar pentru toți, el este deja un ierou al cărui loc este în biserică. În acest sens, el este o figură care aparține unui spațiu sacru, deci nu are nimic de căutat în afara Bisericii, nici nu trebuie să se angajeze în altă parte. Așa văd logica acestui

Dezbateri

canon. Cu toate acestea, erau timpurile în care și Biserica, și statul nostru ateu sovietic tolerau nu doar preoți care lucrau, ba chiar și pe un episcop care era și un episcop slujitor, și un chirurg practicant. Este evident că vorbesc despre Sf. Arhiepiscop Luca al Crimeii (Voino-Iasenețki). În acest sens, se poate reaminti și de pr. Pavel Florenski. Deși cazul pr. Pavel Florenski este o altă situație, el a fost un inginer și profesor universitar, și lui îi era interzis atunci să slujească ca la altar preot. Întrebare: oare Biserica Ortodoxă ar trebui să dezvolte asemenea experiență sau să o blocheze? Aș risca să presupun, referindu-mă, în special, la istoria slujitorilor fără de arginți, că creștinește, din punct de vedere etic, ar fi mai bine să se dezvolte această experiență în toate privințele. Iar, din punct de vedere canonic, aceasta ar trebui să fie interzis! Este cunoscut faptul că, în emigrație, pentru clerul ortodox viața, s-a distanțat de canoane. De aceea, preoții de origine rusă, aparținând Exarhatului Ortodox Rus pentru Europa Occidentală, lucrau în trecut, lucrează și în prezent, deoarece parohia și eparhia de foarte multe ori nu sunt în stare să-i întrețină. După literă, ei încalcă canonul, dar din acest motiv, cred, totuși, nu își pierd demnitatea de preot.

Dmitri Gasak: Apropo, mi-am amintit că, acum câțiva ani, am fost operat de un chirurg care tocmai a fost absolvent al Universității Ortodox-Umaniste „Sf. Tihon” și se pregătea să devină preot. Comisia i-a înaintat un ultimatum: să renunțe fie la practica medicală, fie la intenția de a se hirotoni. Atunci el a făcut referință la experiența Sf. Luca al Crimeii, iar cei din comisie i-au obiectat rezonabil: ”Dumneavoastră nu sunteți Sfântul Luca”. Această poziție este ușor de înțeles: chirurgul întotdeauna se confruntă cu un risc sporit din cauză că pacientul ar putea muri pe masa de operație. De remarcat că el este un medic oncolog, un chirurg destul de talentat, și el insistă: nu vreau să renunț la practică, deoarece văd că prin asta cu adevărat îi ajut pe oameni. În cele din urmă, a fost hirotonit. Nu știu cum a reușit să convingă comisia, dar, cu toate acestea, în prezent, slujește ca preot și, în același timp, lucrează ca medic.

Deci, slavă lui Dumnezeu, canoanele sunt canoane, iar viața este viață. Desigur, aici nu se poate trece cu vederea cuvintele lui Vasili Bolotov, celebrul profesor rus de istoria Bisericii, care a afirmat că pentru Biserică este canonic tot ceea ce este de folos pentru ea. Astfel, încerca cumva să reintroducă canoanele în interiorul Bisericii, în mentalitatea și viața bisericească. Totodată, el credea că Biserica nu ar trebui să privească canonul ca o dogmă sau o regulă neschimbabilă. Totuși, canoanele sunt pentru Biserică, dar Biserica, pentru canoane. Însă pentru aceasta, Biserica, într-adevăr, ar trebui să fie un fel de organism care ar avea în interiorul său mecanisme pentru evaluarea, corectarea canoanelor, luarea deciziilor privind anularea sau păstrarea acestora. Biserica trebuie să fie cu adevărat una, nedivizată în cler și mireni etc. Iată, acest lucru mi se pare unul fundamental.